

Gaý-tupanly çölde bir ýol çelgisi: Muhammet Ykbal

Category: Edebi makalalar, Goşgular, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 24 января, 2025

Gaý-tupanly çölde bir ýol çelgisi: Muhammet Ykbal GAÝ-TUPANLY
ÇÖLDE BIR ÝOL ÇELGISI: MUHAMMET YKBAL

Muhammet Ykbal – Aly Şeriatiniň sözleri bilen aýdanymyzda çölüň iň gaý-tupanly pursatynda bir ýol çelgisidi. Ol bir tarapdan iňlis kolonializmine garşy ähli uklap ýatanlary oýarypdyr, bir tarapdanam musulmanlaryň özlerini gorap bilmekleri üçin garaşsyzlyk pikirini aňlaryna guýupdyr.

Dr. Ali Şeriatiniň «Fecr» neşirýaty tarapyndan çap edilen «Biz we Ykbal» atly eserinde awtor Muhammet Ykbala çelgi hökmünde baha berip, şeýle diýýär:

«Bu ýurduň haýsydyr bir künjünde ýaşap, öz gelejegini, maňlaýyna ýazylanlary, dünýäde bolup geçýänleri oýlanýan we halas bolmagyň ýoluny gözleýän münlerçe musulmanyň dilinden gürleýärin...

Menem şolaryň biri – meniň ýaly dertlilere seslenýärin: Ykbal bir çelgidir.»

Ykbalyň çelgi hökmünde görkezmeginden öňinçä awtoryň öz gündogarlylaryna ýüzlenmegi diýseň üns bererliklidir: sebäbi «Ykbal Günbatary ýakyndan tanaýandygyna we Günbataryň terbiýesini alandygyna garamazdan özüni gorap saklap bilendigi bilen öňe saýlanýar.»

• Döşündäki tikenä çykaran adam

Muhammet Ykbal gelip çykyşy boýunça brahman neberesindendi. Hindi kastasynda aýratyn ornunyň bardygyna garamazdan, onuň maşgalasy XVIII asyrda yslamyýeti saýlap alyp, ähli ýeňilliklerinden ýüz öwrüpdür.

Ýaşlygynda Seýit Mir Hasandan Gündogar ylmynyň inçeliklerini öwrenen Ykbal, mugallymy professor Tomas Walkeriň üsti bilen Günübatar düşünjesini özleşdiripdir.

Munuň bilenem çäklenmedik Ykbal Londonyň ýokary okuw jaýlarynyň birine okamaga gidip, Günübatar dünýäsini has ýakyndan tanamaga mümkinçilik gazandy.

Günübataryň ýokary okuw jaýlary we ylmy guramalary Ykbala ähli ýeňillikli şertleri wada berip, özlerine işlemäge çagyrandygyna garamazdan ol Lahora dolanyp gelip, ýönekeý aklawjy bolup durmuş ýoluna dowam etdi.

Dostlary Ykbaldan ebeteýine gelen şunça mümkinçilikden nämüçin ýüz öwrendigini soranlarynda, Ykbal özüni bilip başlan gününden bäri kalbynda telwas urýan garaşsyzlyk arsuwynyň bardygyny aýtdy:

– Iňlisleriň hyzmatynda işlemek kyn. Köňlümde halkyma aýdasym gelýän birgiden sözler bar. Iňlis döwletiniň hyzmatynda bolup, bulary arkaýyn aýdyp bilmerin-ä.

Indi men azat adam. Aýdasym gelen zady-da aýdyp bilýän. Şeýtsem, köňlüme sünjülen tikenä çykardygym bolar.

• Päkistanyň milli şahyry Ykbalyň Akif we Atatürk bilen gatnaşygy

Muhammet Ykbal Päkistanyň milli şahyrydyr. Ol garaşsyzlyk ideýasyny her bir şahyryň arzuwy hökmünde görülen ilkinji gününden bäri batyrgaýlyk bilen dillenendigi sebäpli Azat Päkistanyň ideýa atasy saýylýar.

Päkistanyň milli şahyry Ykbalyň sygyrlarynyň äheňi we tematikasy taýdan türk milli şahyry Mehmet Akif Ersoýa meňzeýär.

Iki şahyr ýüzbe-ýüz görüşmedigem bolsa, aralaryndaky meňzeşligi özleri bilýärdiler. Olar biri-birlerine birnäçe

gezek kitap ugradyp, hat alşypdylar.

Ykbal Akife ugradan bir hatynda şeýle ýazdy:

«- Türk halkyny, zamanabap Türkiýäni diýseň gowy görýäris. Haçanam bolsa bir gün Türkiýä, hususanam Möwlananyň Konýadaky aramgähine baryp görmek isleýäris.

Ol mübärek topraklaryň meni Möwlananyň ejizje müridi hökmünde kabul etmegini nyýaz edýäris.

Köňlümiň çuňluklarynda bir gülälekli meýdan görýän ýaly bolýaryn. Ortasynda alawlap ot ýanýar we men perwanalar ýaly ol oda bakan baryaryn. Ol ot Möwlana Rumynyň yşky we söýgüsidir.»

Akifem öz gezeginde esasanam Müsürde meýletin sürgünde bolanda Ykbalyň şygrylaryny dostlaryna okamaga berýärdi.

Beşir Aýwazoglynyň «Mehmet Akif we Muhammet Ykbal» işinde Akifiň dostlaryndan Abdylwahhab Azzamdan şu ýatlamany mysal getirýär:

«Ýygnaşyklarymyzyň iň gowusy Muhammet Ykbalyň şygrylaryny okaýan wagtlarymyzdy. Ykbaly maňa tanadanam onuň özüdi. Ol bir gün maňa Ykbalyň «Peýam-ı Meşrik» eserini berdi. Men bu eseri okap Ykbala bolan hormatym artypdy.

Wagt tapdygymdan Ykbalyň goşgular kitabyndan birini alyp okaýardym. Olam üns bilen gözünü süzüp diňlärdi.

Arasynda käbir beýtleri gaýtalap okamagymy islärdi. Halan beýtleriniň üstünde durardy, bularyň Gowudygyny ýañzydardy, ýa-da käbir beýtleri içini çeke-çeke diňlärdi.

Ykbalyň şygrylary ony käte heýjanlandyrýardy, käte rahatlyk, käte-de gaýgy-gam, dert berýärdi. Ykbalyň «Esrar-y Hodl» eserini-de bilelikde okamaga başlap, birküç gezekde gutarypdy, has soňra onuň «Rumuz-i Bi-Hadi» eserini-de şolar ýaly okap bolup, ýene gaýtalap okamaga başlapdyk.»

Akif dosty Ykbala öz eseri «Safahatdan» bir ekzemplýar ugradanam bolsa, munuň Ykbala baryp Gowşandygy barada hiç bir delil biziň günlerimize gelip ýetmändir.

Muhammet Ykbal Azat-edijilik urşy döwründe päkistanly musulmanlaryň Türkiýä bolan söýgüsiniň we beren gumanitar kömekleriniňem guramaçysydy.

Grek basybalyjylaryna garşy bolan uruşyň iň aýgytlaýjy

günlerinde Ykbal päkistanlylara şeýle diýip ýüzlenipdi:
«Doga edeliň gardaşlarym, ol baýdak dikilen ýerinden kyýamata çenli düşmesin. Yslamyň güneşi batmasyn. Alla hristianlaryň garşysynda musulmanlary goraýan beýik lider Mustapa Kemala ýardam etsin. Yslamyň iň soňky esgerlerine şanly ýeňişi ýar eýlesin!»

Ykbal tutuş musulman dünýäsiniň basybalyjylaryň golastynda iňleýän döwründe Mustapa Kemalyň göreşini Päkistan bilen birlikde tutuş yslam älemine nusgalyk hasaplaýardy.

Ykbal Mustapa Kemaly şeýle öwdi:

«Halkyň halas edijisi şeýle bir şan-şöhrat bilen çykdy welin, ýüzýyllyklar zyndanlyklar gapynyň deşiginden seredip oňdular!»

Ykbal Mustapa Kemalyň durmuşa geçiren işlerini garaşsyzlyk gazanylandan soňam ýakyndan öwrendi. Onuň mejlisi gurnamagy we respublikany ygylan etmegi ýaly işleri hakda-da şeýle ýazdy:

«Hakykat şudur ki, musulman döwletleriň arasynda häzir Türkiýe dogmatik ukudan oýanan ýeke-täk döwletdir. Musulman döwletleriň arasynda diňe Türkiýe intellektual azatlyk hakyny gözledi. Diňe ol idealdan hakykata geçip bildi.»

• Ykbalyň syýasy göreşi

Muhammet Ykbal azat Päkistanyň gurulmagy üçin owaly bilen iňlis imperializminiň Gündogar Aziýadan güm bolup gitmeginiň gerekdigine ynanýardy.

Şonuň üçin Mahatma Gandiniň göreşine garşy bolmaýşy ýaly, gaýtam oňa kömegem beripdi.

Gandi Ykbalyň bu hoşniýetli tutumy üçin şahyry Delä çagyrypdyr we nutuk bilen çykyş etmegini isläpdir. Ykbal münberde iňlis imperializmi hakynda şeýle diýipdi:

«Gözüňüziň önüne seren manzaram tutuş Hindistanyň we Aziýanyň beýleki ýerlerini öz içine aljak tüweleýiň alamatyny berýär. Bular adamy diňe bähbit getirýän serişde hökmünde görýän syýasy siwilizasiýanyň anyk netijeleridir.

Adam bolsa medeni güýçler bilen ýetişýän we kämilleşýän janly barlykdyr. Aziýa ýurtlary üstlerine günbataryň taýýarlap musallat eden kolonial ykdysady düzgünine garşy hökmany

suratda baş galdyrjakdyr. Aziýa tertipsiz we sazlaşyksyz indiwiidual ýagdaýy bilen Günbataryň kapitalist sistemasyny şekillendirip bilmez.»

• Mahatma Gandi

Iňlis kolonializmiň ýok bolup gitmeginden soň musulmanlaryň hindileriň sütemi astynda eziljegini öňünden bilen Ykbal «Iki döwlet» tezisini – garaşsyz Päkistanyň gurulmagy hakdaky teklibi ilkinji bolup orta atan adamdy.

Heniz köpçülikleýin gatlaklar muny aklyna-oýuna getirmäge çekinip ýörkä, Muhammet Ykbal şu sözleri aýdypdy:

«Penjabyň, Demirgazyk-günbatar serhetýaka welaýatynyň, Sindiň, Bulujystanyň birleşdirilen ýagdaýda aýratyn döwlet görnüşinde görmek isleýärin.»

Ykbal bu sözleri sap milletçilik bilen orta atmandy. Iňlisler hernäçe ýurtdan çykanam bolsalar, yzlarynda bitmejek ýara goýup gidýändiklerini we musulmanlaryň kasta sistemasyna gollanýan hindi agalygynyň astynda azat ýaşap bilmejeklerini gowy bilýärdi.

Ykbal bu ýagdaýy şu sözler bilen kesgitleýärdi:

«Musulman hindileriň diňe musulmanlaryň köpçüligini düzýän welaýatlary içine alýan aýry döwletini gurmak bilen dinini, medeniýetini we garaşsyzlygyny berip bolar.

Eger Hindistandaky kasta sistemasyny ortadan aýryp bolsa, hindi-musulman bileleşigi mümkin bolsa-da bolardy, emma hindiler bu hususda diýseň yňdarma.»

• Biz we Ykbal

Muhammet Ykbalyň baý dünýägaraýşyny bir makalanyň çägene sygdyrmak mümkin däl, emma onuň eserlerine has gowy düşünmek üçin Şeriatiniň «Biz we Ykbal» eserini içgin öwrenmek gerek.

Şeriatiniň sünni Ykbaly şolar ýaly goramagy öz jemgyýetinde gazaply tankyda uçrapdyr.

Şeriat bolsa Ykbalyň nähili agramynyň bardygyny şu sözler bilen beýan edipdir:

Isa ýaly kalbyňyz, Sokrat ýaly düşünjäňiz, Kaýsar ýaly-da

goluňyz bolsun. Diňe bir ynsanda, beşer bolan jandarda belent ruhuň özeni bolsun.

Ykbalyň özi syýasy oýanyşyň iň ýokary mertebesine çykypdy.

Şeriatiniň kitabynda beren iň möhüm kesgitlemesi bolsa, Ykbalyň gündogarly akyldar hökmünde progressiw adamlaryň ählisine görüm-göreldelek bolşudyr.

Ykbalyň musulman hökmünde XX asyryň yslam jemgyýetindäki üstünligi şudur: Öz medeniýetiniň iň gowy gazananlaryny we täze medeniýetiň gazananlaryny tanap, öz ynanan garaýşynyň çygrynda, ýagny yslamyň çäginde öz-özünü ýetişdirmegi.

Bu – Ykbalyň iň uly üstünligidir we biziň ýigriminji asyr jemgyýetimizde beýgelmegiň iň gowy nusgasydyr. Men hiç wagt absolýut şahsdan söz açamok, simwoliki şahsyýet barada aýdýaryn.

Böleklenen yslam şahsyýeti, musulman şahsyýeti şahyrda XX asyrda täzedan bitewileşipdir. Özem bu täzelenme musulman progressiwler üçin başlangyçdyr.

Muhammet Ykbala Päkistanyň Mehmet Akifidir diýsek ýalňyş bolmaz. Ol bir tarapdan iňlis kolonializmine garşy ähli uklap ýatanlary oýarypdyr, bir tarapdanam musulmanlaryň özlerini gorap bilmekleri üçin garaşsyzlyk pikirini aňlaryna guýan ilkinji päkistanly bolupdyr.

Aýratynam Anadolydaky türkleriň iň çylşyrymly wagtlarda-da dogduk ýurtlaryny gorap, göreşmekden birjigem çetde durmazlyklary Ykbala ýiti täsirini ýetiripdir.

Ol respublikanyň düýbünü tutujy Atatürküň haýrany, Möwlananyňam aşygydyr, emma Ykbal hiç kimde özüni ýok etmän saklapdyr, döwründen kän öňe giden şahyr 1938-nji ýylda ýagty jahan bilen hoşlaşypdyr.

Ali Şeriatiniň sözi bilen aýdanymyzda Ykbal musulmanlar üçin çölüň iň gaý-tupanly pursatynda bir ýol çelgisidi.

Mehmet Mazlum ÇELIK.

celikmehmedmazlum@gmail.com

21.04.2021 ý.

* *Bu makalada beýan edilen pikirler awtoryň özüne degişli we kitapcy saýtynyň editorial ugruny kesgitlemän biler. Edebi makalalar*